

crkva u svijetu

RAZGOVORI

CRKVA I SOCIJALIZAM U JEDNOJ NEDAVNO OBJAVLJENOJ KNJIZI

Todo Kurtović: Crkva i religija u socijalističkom samoupravnom društvu, Rač, Beograd 1978.*

Špiro Marasović

Priča se da je Churchill jednom rekao: »Ako dvojica misle isto, jedan od njih je suvišan.« Ostavljamo po strani pitanje, da li je Churchill doista to rekao i da li je sâm postupao prema rečenici koja mu se pripisuje; činjenica je da ona do sada nije bila formula vladanja ni jednog režima. Naprotiv, ako bi se smjela kratko i jezgrovito formulirati sumnjičava narav svih dosadašnjih režima, onda bi ta rečenica glasila potpuno suprotno: »Ako dvojica ne misle isto, jedan od njih je sumnjiv.«

Ta sumnja je imala svoj *fundamentum in re* utoliko što je drukčije mišljenje onog drugog redovito dovodilo u pitanje apologetiku vladanja —

* Poštujući različita stajališta i mišljenja, donosimo još jedan osvrt na knjigu Tode Kurtovića, koja je, očito, pobudila velik interes i zanimanje u našim crkvenim krugovima. U prošlom smo broju, naime, objavili opširan i sustavan prikaz knjige iz pera splitskog nadbiskupa dra Frane Franića; u ovome, evo, donosimo osvrt dra Špira Marasovića. Dr. Marasović je stručnjak za stanje i položaj Crkve u socijalističkom društvu: na toj je temi doktorirao radnjom *Mogućnost Crkve u teoriji samoupravnog socijalizma* (Zagreb, 1978). Moramo spomenuti da je ova Marasovićeva recenzija pisana prije objavljivanja Franićeve; stoga se autor i nije mogao, eventualno, osvrnuti ili pozivati na Franićevo izlaganje.

Naravno, ako se pojavi još koji osvrt ili recenzija na ovu zanimljivu knjigu, ili »razgovor« s mišljenjima iznesenim u ovim recenzijama, naše ga je uredništvo spremno uvrstiti. (Uredništvo)

ili barem način vladanja — onog prvog, što je znao biti prvi korak u procesu zamjenjivanja mjesta između onoga prvoga i onoga drugoga.

Rimski je car i bog sumnjičavo gledao na kršćane koji su svojom novom vjerom uzdrmali njegov drugi atribut; kršćanski carevi i kraljevi sumnjičavo su gledali na buržujske teoretičare koji su negirali njihovo vladanje »po milosti Božjoj«; građanski vlastodršci sumnjičavo gledaju na marksiste, koji, u njedrima njihova sustava, razotkrivaju klasnu eksploataciju i vlast plutokrata; marksisti pak, koji su na vlasti, sa svoje strane sumnjičavo gledaju na sve one koji ne prihvaćaju njihovu hipostatsku uniju s prirodnom objektivnošću, te im, kao takvi, odbijaju priznati monopol nad atributom »znanstveno«.

Sav ovaj povijesni carrousel sumnjičenja nije za Crkvu ni bio niti je mogao biti apsolutno sporedne (akcidentalne) naravi. Crkva, kao produkt inkarnacije Boga, nije od *ovoga svijeta*, ali je u *ovom svijetu*, i svojim je ljudskim elementom potpuno iz *ovoga svijeta*, kao što je snagom svoga poslanja određena za *ovaj svijet*. Crkva je, prema tome, kritička alternativa »*ovoga svijeta*« (u Ivanovu smislu!), ukoliko »*ovaj svijet*« — zbog svog neispravnog odnosa prema Bogu koji se objavio u Isusu Kristu — neizbježno zapada i u neispravne međuljudske odnose. I, kako u tom pogledu nije bilo, niti može biti, idealnih vremena i idealnih situacija, Crkva je samom svojom prisutnošću mogućnost i kritika svakog vremena.

Poznato je i nepobitno da crkveni poglavari nisu u svim vremenima bili ni sposobni ni budni kako bi pomogli Crkvi svoga vremena da s uspjehom izvrši svoje poslanje. Ali, nepobitno je i to da se Crkva — zahvaćena Duhom Svetim — uspijevala i uspijeva reformirati. Povijesni promašaji ne mogu je dispensirati od sadašnjih zadataka.

Današnja Crkva ne goji nikakvih ambicija — budući da je sposobna učiti iz vlastite povijesti! — za osvajanjem bilo kakve političke vlasti, ali se i ne kani odreći svoje kritičke prisutnosti, koja je — u svojim izvodima — relevantna i u političkoj stvarnosti. Toga se odreći značilo bi odreći se same sebe, tj. odreći se svoje inkarnacijske biti, i osuditi se na ideologijsko vegetiranje.

Čini se da Todo Kurtović, svojom knjigom *Crkva i religija u socijalističkom samoupravnom društvu*, Crkvu zove upravo na neko takvo samoodricanje.¹ Želimo to pokazati, i razjasniti — zašto se Crkva tom pozivu ne može odazvati.

Rekonstrukcija implicitnog status-a quaestionis

Kako djelo Tode Kurtovića nije strogo znanstveno, nego uglavnom esejističko, autor je mogao sebi dopustiti da srž problema zatrp argumentima *ad hominem*. Stoga u njega ne nalazimo filozofski jasno formuliran problem o kojem raspravlja. Ali, taj se problem ipak poput crvene niti provlači kroz cijelu knjigu. Kako bismo izbjegli eventualni prigovor

•

¹ Todo Kurtović, *Crkva i religija u socijalističkom samoupravnom društvu*, Izdavačka organizacija »Rad«, Beograd, 1978.

podmetanja, poslužiti ćemo se formulacijom *status-a quaestionis* Ivana Lazića, marksista i društveno političkog radnika, koja je implicitno utkana i u knjigu T. Kurtovića.

»Potrebno je napomenuti — piše Ivan Lazić — da su u navedenim pojmovima države i vjerske zajednice uključeni i narod, odnosno vjernici. Međutim, odnosi između države i vjerskih zajednica javljaju se gotovo isključivo na relaciji institucija jednog i drugog subjekta vlasti (države i vjerskih zajednica) u odnosu na isti objekt, tj. vjernike. Naime, i država i vjerske zajednice izdaju svojim podanicima (narodu, vjernicima) naređenja za ponašanje. Izdavanje naređenja za obavezno ponašanje jest akt vršenja vlasti. Prema tome, u odnosu na isti objekt (narod, vjernike) na istom teritoriju i u isto vrijeme djeluju dva nosioca (subjekta) vlasti — država i vjerske zajednice. Logično je da u vršenju te vlasti dolazi do nesuglasja, a time i do potrebe usaglašavanja, uređivanja međusobnih odnosa prema zajedničkom objektu vlasti (narodu, vjernicima). Tu je izvorište problema odnosa između države i vjerskih zajednica koji traje do današnjeg vremena.«²

Tako glasi problem! Ali, on je stvaran samo ako se promatra s gledišta organa vlasti nesamoupravne države i feudalne Crkve, nikako pak iz perspektive samoupravne države i suvremene Crkve. U ovoj su formulaciji obrisi »dvaju mačeva« iz vremena feudalizma i previše očiti a da bi se mogli previdjeti. Kob te teorije leži u neizbježnosti kolizije, nakon koje na poprištu uvijek preostane samo jedan mač. Budući da Crkva nema političkih ambicija — u smislu političke vlasti! — jasno je samo po sebi koji će »mač« preostati. Kako bi nakon toga trebala izgledati Crkva, najbolje će nam ilustrirati zaključci dvojice starih građanskih teoretičara, Thomasa Hobbesa i Jean-Jacquesa Rousseaua, koji su problem — pošto su ga postavili isto kao i Lazić — do kraja domislili.

»Budući da nema nikakve sumnje — piše Hobbes — u identičnost građanske i državne vlasti, i u to da državi pripada vlast i pravo izdavati crkvene zakone i dijeliti povlastice, kako bi to onda bilo potrebno da uz državu postoji još jedan vrhovni poglavar, uz zakonodavca još i zakonodavac za crkvene zakone, ako ne jedino tako što bi postojale dvije države s jednim te istim podložnicima! Takvo, u sebi podijeljeno kraljevstvo ne može postojati. Iako je nevažno razlikovanje između *vremenitog* i *duhovnog*, to su ipak dva kraljevstva i svaki je građanin podložnik dvaju poglavara. Obojica će, naime, zahtijevati posluš: ako duhovna vlast sebi prisvaja pravo proglašavati što je grijeh, ona nužno (budući da je grijeh po svojoj biti prekršaj zakona) određuje i što mora vrijediti kao zakon.«³

Zanimljivo je primijetiti da se Hobbesova formulacija problema logički do u dlaku poklapa s Lazićevom, što po sebi ne bi smjelo biti samo po

² Ivan Lazić, *Država i vjerske zajednice*, u zborniku *Marksističko poimanje religije*, Centar CK SKH za idejno-teorijski rad, Zagreb, studeni 1976, str. 235. Na istoj stranici u bilješci pod br. 2 Ivan Lalić kaže da pojam »vjerske zajednice« uključuje i pojam Crkve.

³ Thomas Hobbes, *Leviathan, oder Wesen, Form und Gewalt des kirchlichen und bürgerlichen Staates*, Rowolt, Leck/Schleswig, 1969., str. 254.

sebi razumljivo, budući da je Hobbesovo polazište individualistička borba »svih protiv sviiju«, a Lazić, kao marksist, polazi od samoupravne demokracije kao načina vršenja diktature proletarijata.

Da bi se dobro uočila identičnost postavljanja problema između naših marksista i spomenutih građanskih filozofa — koje onda nužno sugerira i prihvaćanje njihovih konkluzija! — potrebno je ovdje čuti i J. J. Rousseaua. On piše:

»Od svih kršćanskih pisaca samo je filozof Hobbes dobro uočio zlo i našao lijek, te se usudio predložiti da se ponovno sjedine dvije orlove glave i da se sve ponovno politički ujedini, jer se bez toga nikada ni država ni vladavina neće dobro ustrojiti . . .

Ako religiju razmatramo u odnosu prema društvu, koje može biti opće ili posebno, ona se može također podijeliti na dvije vrste, odnosno na religiju čovjeka i religiju građana. Prva, bez hramova, oltara, obreda, ograničena na sasvim unutrašnju predanost vrhovnom bogu i vječnim moralnim dužnostima, jest čista i jednostavna evanđeoska religija, istinski teizam i može se nazvati prirodnim božanskim pravom. Druga, propisana samo u jednoj zemlji, daje joj bogove i njezine vlastite naslovne zaštitnike. Ona ima svoje dogme, obrede, vanjsku službu propisanu zakonima. Izvan nacije koja je slijedi za nju je sve nevjerničko, strano, barbarsko, ona proteže dužnosti i prava čovjeka samo dokle sežu njezini oltari. Takve su bile sve religije prvotnih naroda koje možemo nazvati građanskim ili pozitivnim božanskim pravom.

Postoji još i treća, najčudnija vrsta religije koja ljude, jer im daje dva zakonodavstva, dva glavara, dvije domovine, podvrgava proturječnim dužnostima i sprečava ih da istodobno budu vjernici i građani. Takva je religija Japanaca, takvo je rimokatoličko kršćanstvo. Takvu religiju možemo nazvati svećeničkom religijom. Iz nje proizlazi neka vrsta mješovitog i socijalnog prava što nema imena.

Kada politički razmotrimo sve te tri vrste religije, sve one imaju svoje mane. Treća je tako očito loša da bi značilo gubiti vrijeme zabavljajući se dokazivanjem toga. Sve što raskida društveno jedinstvo ne vrijedi ništa, sve ustanove koje čovjeka dovode u proturječnost sa samim sobom ništa ne valjaju.»⁴ (Potcrtao Š. M.)

Ni Rousseauu ništa ne smeta što se njegov romantičarski »društveni ugovor« ne poklapa s Hobbesovim pesimističkim *bellum omnium contra omnes*. Oni se u zaključcima potpuno slažu, osobito kad je u pitanju Katolička Crkva. Obojica, da bi osigurali državnu moć i vlast od prisizanja Crkve, preporučuju, kao jedino moguću beskonfliktnu varijantu vjere, personalistički deizam, koji može poprimiti oblike nekakvog kulta, ali nikada oblik ozbiljne eklezijalne vjere. Upravo stoga su obojica davali državi pravo ingerencije, ne samo u područje crkvenog prava nego i u područje naučavanja vjersko-moralnih zasada, ako su bile iole rele-

⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 171.

vantne u društvenom životu.⁵ Oni su, prema tome, problem »riješili« na taj način što su kršćansku eklezijalnu vjeru rastočili u personalno-deističku vjeru u okviru državne Crkve. Drugog rješenja nisu vidjeli. Ali — i to treba naglasiti! — dok se tako problem postavlja, drugog rješenja i nema.

Ni Hobbesova ni Rousseauova država nisu bile demokracije u pravom smislu riječi, zbog čega i jedan i drugi rješavaju — ne problem slobode vjere i slobodne Crkve, nego problem *monopola vlasti nad narodom*.

Vidimo da se i u naših marksista još uvijek problem postavlja na isti način. A ne bi se smio. Marx je u *Zur Judenfrage* postavio okosnicu svojeg pogleda na ovu problematiku. Ta se okosnica bitno deducira iz osnovnog Marxova pogleda na političku državu kao otuđenje, kao »religioznu« organizaciju i pseudocrkvu, odnosno, u zreлом periodu, na državu kao organ prisile i klasne vlasti proletera, odnosno buržoazije. Marx je u mladim danima političkoj državi oduzeo moralno pravo nastupa protiv religije, budući da je i sama »religiozna« formacija. Nije propustio naglasiti da su nastupi političke države protiv vjere i Crkve uvijek vjerski, a ne humanističko-prosvjetiteljski ratovi. A postrevolucionarna država socijalističkog perioda, tj. perioda diktature proletarijata, nije više — prema Marxu — apoteoza kolektivne grobnice tipa *Levijatan*, niti romantična država — koju između ostalog podupire i »građanska religija« — nego je to klasna država proletera i njihov organ vršenja prisile.⁶

To što je Marx, kao uvjereni ateist, vjeri prorekao skori kraj, što je sebe uvjerio da već u njegovo vrijeme proleter i nema nikakvu vjeru i što je adekvatno tome Crkvu smjestio na buržujsku stranu barikada — to sigurno nije jedina stvar u kojoj se Marx prevario. Marksizam, koji za sebe tvrdi da nije dogmatski nego stvaralački, trebao bi i toj Marxovoj zabuni prilaziti stvaralački, a ne dogmatski. Tim prije što se radi o zabuni koja se krvavo tiče živih ljudi.

Nestvaralački pristup Crkvi Tode Kurtovića

Pristup problematici odnosa Crkva—država—društvo u samoupravnom socijalističkom društvu koji primjenjuje T. Kurtović smatramo nestvaralačkim i za Crkvu neprihvatljivim zbog toga što Kurtović:

- potcjenjuje probleme koje država sistematskom ateizacijom društva stvara Crkvi;
- svojim poimanjem marksizma i državu i društvo pretvara u stranku;
- nekompetentno se upušta u vjersko-moralne sadržaje i njihovu formulaciju;
- nesamoupravno se odnosi prema crkvenoj instituciji.

⁵ »Zaključujući, još bi jednom htio reći da građani moraju u svemu što se ne protivi zakonima morala (tj. naravnog zakona) slijediti kao božji zakon one zakone koje državni zakon kao takve proglasi.« T. Hobbes, nav. dj., str. 223. Usp. i J. J. Rousseau, nav. dj., str. 174.

⁶ Usp. Špiro Marasović, O. F. M. Conv., *Mogućnost Crkve u teoriji samoupravnog socijalizma*, izvadak iz doktorske disertacije, Zagreb, 1978.

Kurtović potcjenjuje probleme koje država sistematskom ateizacijom društva stvara Crkvi

Na 56. str. svoje knjige Kurtović piše: »Naše društvene organizacije nisu ni teističke, ni ateističke, ni antiteističke. One ujedno ne tolerišu ni antiteizam ni antikomunizam. Isto bi se moglo reći i za našu državu i njene organe.«⁷

Ili: »Socijalizam nema antireligiozan program. Pogledajte program SKJ — on nije antireligiozan. Imamo pogled na religiju, ali *ne poduzimamo ništa što bi značilo borbu protiv religije.* (Potertao Š. M.) Promjena društvenih odnosa je svakako sama po sebi put nestajanja religije, ali to je nešto drugo. Antireligiozni program kao konkretan program nikada nismo imali, iako je naša Komunistička partija organizacija ateista.«⁸

Kurtovićeva tvrdnja da naše društveno-političke organizacije nisu teističke potpuno je ispravna, ali nije točno kad tvrdi da one nisu ni »ateističke ni antiteističke«. *Program SKJ* dokazuje upravo suprotno. Tamo stoji napisano:

»Marksizam kao pogled na svet i idejna osnova praktične delatnosti komunista nespojiv je sa bilo kakvim religioznim ubedenjima. Stoga pripadnost Savezu komunista Jugoslavije ne dopušta nikakvo religiozno verovanje.«⁹

SKJ je, dakle, ateistička organizacija, jer je ateizam preduvjet mogućnosti učlanjivanja u nju. A, prije nego se razjasni što je uopće antiteizam, ne bi se mogle niti negirati antiteističke osobine SKJ. Pod teizmom podrazumijevamo vjerovanje u Boga, pod ateizmom nevjerovanje u Boga, a pod antiteizmom se shvaća borba protiv vjere u Boga. Za antiteizam nije važno kakav će oblik poprimiti ta borba, to je pitanje taktike. Kako se upravo citirani tekst iz Programa SKJ nalazi pod naslovom koji glasi »Idejna borba (potertao Š. M.) komunista protiv religioznih i drugih zabluda«, smijemo zaključiti da je SKJ i ateistička i antiteistička društveno-politička organizacija. To što se borba protiv religije, prema *Programu SKJ* vodi idejnim, a ne i administrativnim sredstvima, ni najmanje ne dovodi u pitanje ispravnost tog zaključka.

Budući da sve ostale društveno-političke organizacije u SFRJ temelje svoje djelovanje na *Programu SKJ*, i na njih se može primijeniti taj zaključak. Primjera radi navodim *Statut SSOJ*:

»Svoja programska opredjeljenja i neposrednu društvenopolitičku aktivnost SSOJ zasniva na programskim ciljevima Saveza komunista Jugoslavije kao vodeće idejno-političke snage u borbi za razvijanje socijalističkih društvenih odnosa...«¹⁰

Kako ne bi bilo nejasnoća u 12. točki toga *Statuta* stoji:

»U ostvarivanju svojih zadataka, Savez socijalističke omladine Jugosla-

⁷ T. Kurtović, nav. dj., str. 56.

⁸ Isto, str. 289.

⁹ Usp. *Program SKJ*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd, 1974., str. 252.

¹⁰ *Statuti i Statutarne odluke SSOJ i SSOH*, 4. izd. Zagreb, 1978., str. 10.

vije naročito se bori: da mladi ljudi usvajaju marksistički pogled na svijet...«⁴¹

Uza sve to Kurtović piše:

»Komunistička partija Jugoslavije nikada nije stavljala ateizam u svoj politički program niti joj je ateizam bio politički cilj.«⁴²

»U našim uslovima — piše on dalje — religiozni ljudi su stupali i u Savez komunista kao što smo to već spomenuli. Njima Program SKJ nije smetao, jer su u životu vidjeli kako se realizuje sloboda; pored ostalog, i sloboda ispovijedanja vjere.«⁴³

Što su ti religiozni vidjeli i kako se realizirala njihova sloboda ispovijedanja vjere opisuje marksist i društveno-politički radnik Zlatko Frid:

»Kod jednog dijela naših komunista, kako u osnovnim organizacijama tako i u forumima SK, (dakle ne samo beznačajni pojedinci kao to na 353. str. tvrdi T. Kurtović! — prim. Š. M.) vlada uvjerenje da je problematika vezana uz Crkvu i religiju u isključivoj kompetenciji državno-upravnog aparata, pa se i rješenja svih problema koja iz toga proizlaze traže u administrativnim mjerama. Ukoliko se ti komunisti izjašnjavaju za političke mjere, one se planiraju kao protuakcija i imaju pretežno antiteistički karakter i sadržaj...«

Takva situacija nastala je i zbog vrlo rijetkih rasprava o religiji i crkvi u organizacijama Saveza komunista. Ukoliko su takve rasprave i vođene, one su se iscrpljivale u *analizi postupaka pojedinih članova Saveza ili njihovih obitelji kada su oni prisustvovali vjerskim obredima, a po metodi svodile su se na ispitivanje, kažnjavanje i isključivanje.*«⁴⁴ (Potcrtao Š. M.)

Kurtović svojim poimanjem marksizma pretvara i državu i društvo u stranku

»Stranka koja u svojim redovima trpi sva mišljenja — piše Karl Kautsky — prestaje biti stranka. Država, naprotiv, koja ide samo za određenim mišljenjima, time i sama postaje stranka. Ono što demokratija treba da zahteva nije da stranke prestanu biti stranke, već da država prestaje biti stranka.«⁴⁵

Jedna od bitnih razlika između religioznog opredjeljenja i marksističkog opredjeljenja jest u religioznoj transcendenciji i marksističkoj isključivoj imanenciji. Budući da je cijeli marksizam prožet tom osnovnom imanentističkom tezom, niti marksisti prihvataju kršćanstvo niti kršćani marksizam. Oni predstavljaju jednostavno dva različita opredjeljenja. A, budući da marksisti vode programsku borbu protiv religije — pa makar samo idejnu — jasno je da se vjernici, pogotovu teolozi i filozofi u svojim radovima moraju danomice kritički odnositi prema marksizmu.

⁴¹ Isto, str. 12. Usp. i Š. Marasović, *Tko je konačno u zabludi*, *Veritas* br. 1, 1978., str. 13.

⁴² T. Kurtović, nav. dj., str. 142.

⁴³ Isto, str. 54.

⁴⁴ Zlatko Frid, *Religija u samoupravnom socijalizmu*, Centar za društvene djelatnosti omladine RK SOH, Zagreb, 1971., str. 36. i 37.

⁴⁵ Karl Kaucki, *Poreklo hrišćanstva*, Kultura, Beograd, 1967, str. 482.

Na Konferenciji 29 Komunističkih i Radničkih partija Evrope, koja se održala u istočnom Berlinu 29. i 30. lipnja 1976. g. izdana je rezolucija u kojoj stoji i sljedeće:

»Komunističke partije *ne smatraju antikomunistima sve one koji se ne slažu sa njihovom politikom, ili koji zauzimaju kritički stav prema njihovoj delatnosti.* (Potcrtao Š. M.) Antikomunizam jeste i ostaje oruđe kojim se služe imperijalističke i reakcionarne snage ne samo protiv komunista nego i protiv demokrata i demokratskih sloboda.«¹⁶

Da se ne bi pomislilo kako u pojam »reakcionarne snage« spadaju i aktivni, crkveno-udruženi kršćani, u rezoluciji izrijekom stoji:

»Važnu ulogu u borbi za prava radnih ljudi, za demokratiju i mir igraju sve šire katoličke snage, pripadnici drugih hrišćanskih religioznih zajednica i vernici drugih veroispovesti. Komunističke i radničke partije su svesne nužnosti dijaloga i zajedničkih akcija sa tim snagama koje su neodvojivo povezane sa borbom za razvoj Evrope u demokratskom duhu, u pravcu društvenog progressa.«¹⁷

Supotpisnik je ove rezolucije i SKJ!

Todo Kurtović, iako član partije koja je supotpisnik ovako pozitivnog odnosa i prema katoličkim snagama — a to znači nemarksističkim! — pojam antikomunizam sužuje na negativan odnos prema marksizmu. »Napadi na marksizam — piše on — u sadašnjim uslovima su antikomunizam svoje vrste, utoliko prije što se pod tim podrazumijevaju i zemlje, države, odnosno napadaju se partije, pokreti i zemlje.«¹⁸

Iz »napada na marksizam« Kurtović je previše toga zaključio. Budući da su aluzije na crkveni »napad na marksizam«, mora se reći da je Crkva u odnosu prema marksizmu teoretski uglavnom na čistu, i ne krije da ga — u njegovoj službenoj zaokruženosti s ateizmom — ne prihvata. To vrijedi i za svakog pojedinog vjernika, jer biti vjernik i biti marksist u službenoj je interpretaciji nespojivo. Stoga svaki vjernik, time što je vjernik, svojom vjerskom pripadnošću izražava svoju distanciju prema marksizmu u njegovoj službenoj ateističkoj interpretaciji. A, kako je upravo takav marksizam uveden u opći društveni život kao »kolektivna znanstvena svijest«, te se kao takav nameće kroz sav odgoj — predškolski, školski, vojnički, itd. — a da se roditelji i ne pitaju za njihov eventualni pristanak, postavlja se za nas vjernike konkretno pitanje o osnovnim ljudskim pravima. I samoupravnim pravima. Jer, ako svaki radnik, kao samoupravljač, ima pravo da sam odlučuje o svom radu i o rezultatima svoga rada — s kojim mu se pravom smije oduzeti pravo odlučivanja o odgoju vlastitog djeteta? Čovjek ne može biti osobno vjernik, a kao društvo, društveno, ateist! To je problem, i on se ne rješava pomoću bauka antikomunizma.

¹⁶ Konferencija Komunističkih i radničkih partija Evrope, Izdavački centar Komunist — Tanjug, Beograd, 1976., str. 206.

¹⁷ Isto, str. 207.

¹⁸ T. Kurtović, nav. dj., str. 42.

¹⁹ Usp. isto, str. 30.

Kurtović može ponavljati: »Marksistički pogled je naučni pogled«, samo treba nadodati — »za marksiste«. Za vjernike nije. »Naglašavamo — piše dalje isti autor — kada je nauka u pitanju, onda škola prema toj nauci ne može biti neutralna, naučne postavke u svim oblastima nužno moraju doći do izražaja. Svaka društvena klasa je zainteresirana za usmjeravanje omladine, za odgoj. Radnička klasa je samim tim usmjerila svoju politiku u svim oblastima, pa ni to ne može biti iznimka.«²⁰

Činjenica je da je znanost jedno, a marksistička interpretacija znanosti drugo. To dokazuje i golemi razvoj znanosti i u zemljama koje ne ispo- viedaju marksizam. Priznajemo da je svaka klasa zainteresirana za odgoj omladine, pa tako i radnička klasa, ali — ako bi to trebala biti apologetika postojećeg trenda razvoja — trebalo bi dokazati: a) da vjer- nici nisu i ne spadaju u radničku klasu (budući da ne suodlučuju u pita- njima javnog odgoja) i b) da svaka klasa to radi neovisno o želji, volji i odluci roditelja.

Nije u duhu Marxova humanizma da se faktička podjela ljudi u društvu na vjernike i nevjernike »rješava« tako da se ateiste pušta da svoju djecu odgajaju, i javno i privatno, po svojoj savjesti i uvjerenju, dok se vjernike prisiljava da tu društvenu raznolikost u sebi interiorizi- raju, pa od sebe stvore privatne vjernike i javne nevjernike. To bi bila shizofrenija!

Prema tome, ako se ne želi od države i društva stvoriti stranku, onda bi trebalo u cjelini prihvatiti Marxov stav prema školi, a on glasi ovako: »'Navodni odgoj od strane države' treba sasvim odbaciti. Određivati općim zakonom sredstva za osnovne škole, kvalifikaciju uočiteljskog osoblja, grane nastave itd. i, kao što se to radi u Sjedinjenim Državama, nadzi- rati ispunjavanje tih zakonskih propisa putem državnih inspektora, nešto je sasvim drugo nego postaviti državu za odgojitelja naroda! *Naprotiv, vlada i crkva treba da budu podjednako isključene od svakog utjecaja na školu.*«²¹ (Potertao Š. M.)

Todo Kurtović nije kompetentan za vjersko-moralne sadržaje i njihovu formulaciju

Spomenuli smo da su već građanski teoretičari jake države Hobbes i Rousseau davali državi pravo ingerencije, ne samo na crkveno-pravnom, nego i vjersko-sadržajnom području. Ti zahtjevi nekako nužno proizlaze jedan iz drugoga. No, to je bilo donekle razumljivo u Hobbesovom *Levi- jatanu*, gdje je država progutala Crkvu, i pošto ju je probavila preostala je još jedino državna crkva ili, bolje rečeno, država kao crkva. Razumlji- vo je to i kod eklezijalne grupacije na temelju čisto »građanske vjere« J. J. Rousseaua. Ali, u sistemima potpune odvojenosti države od Crkve, to je teoretski neshvatljivo, a pravno neprihvatljivo.

Pa ipak, T. Kurtović se upušta i u ovo područje. Ne samo da on načelno — što je potpuno razumljivo, budući da je marksist — napada

²⁰ Isto, str. 371.

²¹ Karl Marx, *Kritika Gotskog programa*, Naprijed, Zagreb, 1973., str. 112.

crkvenu misao kao »staru logiku i stari moral«²² i u tom kontekstu odbacuje kršćansku antropologiju kao teoriju o »apstraktnom čovjeku«²³ — iako mu je vrlo dobro poznato da je taj naš čovjek toliko konkretan da u sebe uključuje ama baš sve konkretno postojeće ljude! — nego on donosi i svoje, i to negativne, sudove o isključivo crkvenim sadržajima i stvarnostima kao što su: ekumenizam, kraljevstvo Božje, Krist osloboditelj.

»Ekumenizam nije internacionalizam, ma koliko pojedinci dokazivali suprotno, nego svojevrsan vid ekspanzije, koji neminovno konfrontira interese«, piše on na 133. str. svoje knjige. Prolazeći mimo činjenice postojanja Katoličke crkve koja je »internacionalistička«, ali ne i ekspanzionistička, Kurtović je postavio »maior« za silogizam, čija će konkluzija morati glasiti: svako ekumensko nastojanje jest ekspanzionistički potez.

I eminentno biblijsko-teološki pojam »kraljevstva Božjega« Kurtović tumači klasno i klerikalistički:

»Neka ponašanja i parole crkve, naslijeđeni iz pretklasnog perioda, kao što su carstvo božje i sl., mogu samo da zamagljuju stvari, jer sadrže kult apstraktnog čovjeka. U stvari klerikalci time najčešće pravdaju vlast nad ljudima, a vlast je osnovna težnja klerikalizma, a ne čovjek i njegova blagodati.«²⁴

I konačno soteriologija:

»Takođe, ne možemo prihvatiti tezu koja pojednostavljeno prilazi zbivanjima, a okrenuta je prema samoupravljanju: da je spasitelj Hrist, a ne jedna klasa, »da neki marksizmi žele poticati klasnu borbu, da upravo jedna klasa mora drugu srušiti, dokinuti, da klasna borba ne dopušta da se ljudi drugih klasa mogu obratiti.«²⁵

Ne znamo da li je netko tražio od marksista da prihvate tezu o Kristu kao spasitelju, ali moramo tražiti da prihvate činjenicu — koja između ostalog proizlazi iz odvojenosti Crkve od države — da Crkva nije voljna marksistima darovati pravo veta nad formulacijama sadržaja svoje vjere.

Nesamoupravni odnos prema crkvenoj instituciji

Za Kurtovićevo razumijevanje religiozno-crkvenog života indikativan je slijedeći navod:

»Slažem se da crkvu treba dovesti u položaj da njen posao bude obred i vjernik koji slobodno dolazi na obred. Međutim, ne samo da imamo obrede, nego imamo zborove sa desetinu hiljada ljudi, sa stotinu hiljada ljudi u zemlji. To nije samo po sebi crkveno; to je tradicija koja se može zloupotrijebiti, koja može biti, ako mi naopako radimo, eldorado za klerikalce.«²⁶

²² T. Kurtović, nav. dj., str. 355.

²³ Isto, str. 37, 351.

²⁴ Isto, str. 351.

²⁵ Isto, str. 66.

²⁶ Isto, str. 282.

Ovdje je sadržana koncepcija Crkve kao isključivo kulture zajednice — što po sebi tendira k deizmu! — i kvantitativna determiniranost pojma obreda. Obred ima svoju kvantitativnu maksimalnu određenost, koju ako prijeđe, postaje zborovanje. Međutim, Crkva nije samo obred, i neće se dati zbiti samo u obred. Obred je njezin najsvetiji i najjeminentniji način života, ali ne i isključivi. Vjerski život obuhvaća i konkretnu svakodnevicu koja se živi izvan obreda. A koliko će se vjernika okupiti na jednom obredu, to bi zbilja trebali određivati oni kojih se to i tiče — vjernici.

Samoupravljanje po sebi znači da radni ljudi upravljaju sami sobom bez nepozvanih posrednika. I naši samoupravljači, vjerski opredijeljeni a crkveno organizirani, vjeruju da i oni imaju pravo sami o sebi odlučivati, odnosno o svojim obredima donositi odluke bez posredovanja ateista, kao što uostalom i ateisti svoja zborovanja organiziraju neposredno, bez prepuštanja odluke vjernicima.

Iako T. Kurtović neumorno naglašava da je Crkva u nas slobodna i da su vjerske slobode zajamčene, on ipak nije propustio napisati i slijedeći stavak, što njegove tvrdnje ozbiljno dovodi u pitanje:

»Imamo krutih odnosa — piše on — posebno kad je riječ o izgradnji novih i opravci starih vjerskih objekata. Ako se radi o podizanju novih crkava, onda ćemo, razumljivo, postupati vrlo oprezno, odobrenja ćemo davati samo u onim slučajevima u kojima se to ne može izbjeći i gdje bi to izazvalo političku štetu.«²⁷ (Potertao S. M.)

Ovom tekstu ne treba posebnog komentara. Crkvu, dakle, treba svesti samo na obred, obredu odrediti kvantitativno dozvoljenu normu (po svojoj prilici samo sakralni prostor), a dozvole za gradnju novih sakralnih prostora davati samo onda, ako se one ne mogu izbjeći bez političke štete. I to sve skupa bez pitanja i bez suodlučivanja vjernika koji su — i samoupravljači!

Nadalje, premda je u nas Crkva Ustavom odijeljena od države, ipak su formirana svećenička društva u svrhu političke »diferencijacije« klera. Biti svećenik, po sebi, isključivo je unutarcrkvena služba, relevantna za unutarcrkveni život. U sastavu odjeljenosti Crkve od države, crkveni službenik, kao svećenik, također je odijeljen od države. On za državu ostaje samo građanin-vjernik. A kao svećenik, i ukoliko je svećenik, on je organiziran i udružen u biskupije i redovničke provincije. Samo su biskupije i provincije legalna svećenička društva. To jasno proizlazi i iz činjenice da se svećenička služba u javnom političkom životu ne smatra »društveno korisnim radom«, budući da se u ZUR-u ne spominje niti u fusnoti. Stoga je necrkveno udruživanje svećenika, na temelju svećeničke titule i službe, isto što i politiziranje crkvene službe mimo Crkve. Reći za svećeničko društvo da je ono »necrkveno udruženje crkvenih ljudi« (M. Oršolić) jest *contradictio in adjecto*.

Todo Kurtović jasno naglašava da je razlog postojanja jednog takvog društva politička »diferencijacija«, tj. razlučivanje »patriotskih« od »re-

²⁷ Isto, str. 229.

akcionarnih« svećenika. Mađa on dopušta mogućnost da patriotskih svećenika ima i izvan »svećeničkih društava«, iz svega proizlazi da takvih ne može biti, ako bi bili i protiv udruživanja. Tako se ipak u pitanju odnosa prema »društvu« svećenici dijele na dobre i zle.

»Sve to — piše autor — ne mijenja našu pozitivnu ocjenu o udruženjima kao cjelini, o njihovom patriotskom doprinosu.

Za vrijeme euforija, naglasio bih, uporno su se pronosile tvrdnje, koje i sada imaju eha, da su udruženja odigrala svoju ulogu, da su postala smetnja odnosima između crkve i države. To je na liniji nepriznavanja diferencijacije, odnosno pokušaja toleriranja crkve na starim pozicijama reacionara . . .

Diferencijacija je, u stvari, podjela, na tolerantnu i korektnu grupaciju sveštenika u odnosu prema državi i društvu i na grupe ekstremista koje predvode pojedini crkveni velikodostojnici. Ove druge su po svojoj orijentaciji nacionalističke i antikomunističke, krajnje netolerantne i reacionarne.«²⁸

Red bi bio da članovi »društva« javno izreknu: dijele li i oni isto mišljenje o svojim kolegama koji nisu članovi »društva«, tj. da li oni, kao »korektni«, korektno prihvaćaju i sve ove Kurtovićeve postavke o vjeri i Crkvi. Na nama je samo da ustvrdimo kako je miješanje marksista u crkveno-teološku terminologiju i vjerske sadržaje, kao i miješanje organa vlasti u diferencijaciju svećenika — politizacijom svećeničke službe organizirajući svećenike izvan okvira Crkve — u stvari nepoštivanje odjeljenosti Crkve od države, pa prema tome i prekoračenje kompetencija države u odnosu prema Crkvi.

Zaključak

Vidimo da je mnogo lakše govoriti o novinama i postavljati nove tvrdnje nego stvarati nove sadržaje na koje bi se te tvrdnje odnosile — ako ne žele biti potpuno inflacijske tvrdnje. Iz analiziranih postavki i polazišta Tode Kurtovića proizlazi da se o Crkvi više govori, nego što se na sređivanju odnosa s njome radi. Novost društvene situacije, koja karakterizira samoupravni sustav kao demokratski sistem, nije praćena i novim, demokratskim odnosom prema Crkvi. Naprotiv, od Crkve se zahtijeva da ona, ako želi beskonfliktno postojanje u odnosu prema službenom društvu, preuzme na se zadatak samozatajivanja, beskrvnosti, apstraktnosti, razmrvljenosti, preorijentacije na deizam i sl. To što Crkva tim zahtjevima ne može i neće izići u susret ne treba odmah okrstiti kao »reakciju«, jer se starim etiketama ne rješavaju suvremeni problemi. Etikete nisu rješavale probleme ni prije, pa je opravdano vjerovati da neće ni danas.

Ako dvojica ne misle isto, ne mora onaj drugi odmah biti sumnjiv, on je samo drugi i drukčiji!

●

²⁸ Isto, str. 326.